

Tasavvuf

Ahlâk ve ihlâs ilmi. Bir diğerk târifle tasavvuf; kalple yapılması ve sakınılması lâzım olan şeyleri, kalbin ve rûhun kötülüklerden temizlenme yollarını öğreten ilim. Tasavvuf, sırf Allah sevgisi, ulvî, yüce aşk esâsı üzerine kurulmuştur. Buna da ancak Muhammed aleyhisselâma uymakla kavuşulabilir.

Tasavvuf, vicdânî ve zevkî olduğundan, yâni tatmakla anlaşıldığından, lâyıık olduğu şekilde yazılıp anlatılamaz. Tasavvufu anlatmakla onu hâl olarak yaşamak arasındaki fark, şekeri anlatmakla, bizzat onu tatmak arasındaki fark gibidir. Bununla berâber tasavvuf büyükleri bu ilmi, esasta aynı olmakla berâber, değişik şartlara ve durumlara göre farklı şekillerde târif etmişlerdir. Bunlardan bâzıları şöyledir:

İbrâhim bin Muhammed Nasrâbâdî “rahmetullahi aleyh”; “Tasavvuf, Kitap ve Sünnet’e tam bağlanmak, bid’atleri (dinde sonradan ortaya çıkarılan şeyleri) nefsin arzu ve isteklerini terk etmek, güzel ahlâkla süslenmek, dostlarla iyi geçinip, onlara hizmette bulunmaktır.”

İmâm-ı Gazâlî “rahmetullahi aleyh”; “Kalbi yalnız Allahü teâlâyâ bağlayıp, mâsivâyâ (Allahü teâlâdan başkasına) gönül bağlamamaktır.”

İmâm-ı Rabbânî “rahmetullahi aleyh”; “Tasavvuf, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmekte yardımcı olarak, dindeki ihlâs mertebesini elde etmeye yarar.”

Ebû Sa’d ibni Arabî; “Tasavvuf, fuzûlî, boş işleri terk etmektir.”

Yine tasavvuf büyüklerinden biri; “Tasavvuf, vaktin kıymetini bilmektir.” Bir diğeri de; “Tasavvuf, edeb demektir. Edepleri gözetmeyen Rabbinin rızâsına kavuşamaz.” buyurmuşlardır.

Çeşitli târifleri yapılan “tasavvuf” ve “sûfî” kelimelerinin hangi kökten geldiği hakkında farklı şeyler söylenmiştir. Bunlardan bâzıları: Eshâb-ı Suffa, saff-ı evvel, sûf (yün), safâ ve safvet (duru ve temiz) kelimeleridir. **“Dünyânın safâsı**

gitti, kederi kaldı.” hadîs-i şerîfinde safvet kökünden geldiğine işâret vardır, denilmiştir. Ayrıca bu lafızların tasavvuf kelimesiyle mânâ yönünden münâsebetleri de zikredilmiştir. Tasavvuf ve sûfî kelimelerinin bu köklerden geldiği mânâ bakımından doğruysa da, sûf müstesnâ, diğerlerinden sûfî şeklinde bir nisbetin yapılması Arabîde nispet kâidesine uymamaktadır. Bunlardan başka Yunanca’daki sophia (sofia/hikmet) kelimesinden geldiği iddiâ ediliyorsa da, tasavvufun bu kelimeyle hiç alâkası yoktur. Böyle olduğu hem Arabî lisânı, hem de târih ilmi bakımından ispat edilmiştir.

Netîce olarak; hangi asıldan geldiği aranmadan; kalplerini gafletten ve mâsivâyâ bağlanmaktan koruyan, nefislerini Allahü teâlâyâ itâate kavuşturan, pak ve temiz bir kalbe sâhip olanların bu hâline özel bir isim olarak **tasavvuf**; kendilerine de **sûfî** ve **mutasavvıf** denmiştir.

Esâsen, tasavvuf ve sûfî kelimelerinin nereden geldiği, tasavvufun temel meselelerinden değildir. Ancak sonradan tasavvufun İslâma başka milletlerden geldiğini iddiâ eden müsteşrik (Avrupalı şarkiyatçı, doğu bilimci) ler, tasavvuf ve sûfî kelimelerinin aslı meselesini kurcaladıklarından, kelimenin aslını bilmekte bu bakımdan fayda vardır.

Tasavvuf şu iki gâyeyi gerçekleştirmeye çalışır:

Birincisi; Ehl-i sünnet îtikâdının yakînî ve vicdânî olmasını, yâni sağlamlaşmasını, kalbe yerleşip sinmesini, şüphe getiren tesirlerle sarsılmamasını temin içindir. Akıl ve delille kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. İmânın yakînî ve vicdânî olması da Allahü teâlâyı anıp, hatırlamak şeklinde **zikir** ile olur. Ra’d sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **“Kalplere îmânın sinmesi, yerleşmesi ancak ve yalnız zikirle olur.”** buyrulmuştur. Zikir, kendini gafletten kurtarmak demektir. Gaflet, Allahü teâlâyı unutmaktır. Zikir, sâdece, kelime-i tevhîdi söylemek ve tekrar tekrar “Allah” demek değildir. Her ne şekilde olursa olsun, kendini gafletten kurtarmak zikir olur. Buna göre, dînin

emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak hep zikirdir. Dînin emrettiği şekilde alış-veriş yapmak zikirdir. Dîne uygun olarak yapılan her iş zikirdir. Çünkü bunları yaparken bu emir ve yasakların sâhibi, yâni Allahü teâlâ hep hatırlanmakta ve gaflete yer verilmemektedir. Ancak Allahü teâlânın ism-i şerîfleri ve sıfatlarıyla yapılan zikir çabuk tesirini gösterir ve O'nun sevgisini hâsıl eder. Bu sebeple tasavvuf büyükleri, Kelime-i tevhîdle zikrin pek kıymetli olduğunu bildirmişlerdir. Hadîs-i şerîfte; **“Bir şeyi çok seven, onu çok anar.”** buyruldu.

Dolayısıyla seven sevdiğini çok anar. Allahü teâlâyı çok anan, O'nu sever, Allahü teâlâyı sevince kalbe îmân yerleşip siner, böylece emir ve yasaklara uymak kolaylaşır. Allahü teâlâyı ve Resûlünü tam sevmedikçe, emirlere uymak çok güç olur.

Tasavvufun ikinci gâyesi de; emir ve yasakları yerine getirip ibâdetleri yapmakta kolaylık, lezzet almanın, işleri sırf Allah için yapmanın, ihlâsın, Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmenin hâsıl olması, nefis-i emmâreden (kötülükleri emreden nefisten) doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. Yâni İslâmiyetin emirlerinin zor ve ağır gelmeden yapılmasına yardımcı olmasıdır. Yoksa tasavvuf herkesin görmediğini görmek, bilmediğini bilmek, gâipten haber vermek, nûrları, rûhları ve kıymetli rüyâları görmek, havada uçmak, su üzerinde yürümek, herkesin yapamadığını yapmak için değildir. Çünkü bu hâller, günâhkâr veya Müslüman olmayanlarda da görülebilir. Bunlara **istidrâc** denir. Bu hâller onların derece derece azâba ve helâkine sebep olur. Bunlar sâlih Müslümandan görülürse **kerâmet** olur. Velî olmak için kerâmet sâhibi olmak şart değildir. En büyük kerâmetse, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaktır.

Tasavvuf büyükleri, tasavvufun gâyelerini gerçekleştirebilmek için **“makâmat-ı aşere”** denen on şeyi esas almışlardır. Bunlar:

Tövbe; günah işledikten sonra pişmân olup, Allahü teâlâdan korkmak ve bir daha yapmamaya azmedip, karar vermek.

Zühd; dinde yasak olan şeylerden (haramlardan ve mekruhlardan) vicdânî olarak nefret etmek, onlardan yüz çevirmek ve harama düşmek korkusuyla mübâhların çoğunu terk etmek.

Tevekkül; Bütün sebeplere yapışarak işlerini Hakk'a ısmarlamak.

Kanâat; nafakada yâni yeme, içme, giyinme ve barınacak yerde zarûret miktarından çok istememek.

Uzlet; görünüşte insanlarla berâber olup, kalple onlardan ayrılmak, Allahü teâlâ ile berâber olmak.

Zikir; kendini gafletten kurtarmak, yâni Allahü teâlâyı anmak, hatırlamak.

Teveccüh; bütün arzu ve isteklerinden sıyrılarak Allahü teâlâyâ yönelmek.

Sabır; nefsi, ibâdetleri, Allahü teâlânın beğendiği diğer işleri yapmaya günâhlardan sakınmaya zorlamak, başa gelen belâ, musîbet ve sıkıntıları Allahü teâlâdan başkasına, kullara şikâyet etmemek.

Murâkabe; her yapılanı, her düşünülünü Allahü teâlânın bildiğini unutmamak, nefsi kontrol etmek, hesâba çekmek.

Rızâ ise, Allahü teâlâdan gelen her şeye boyun eğmek. Bu, tasavvufta son makamdır.

Tasavvuf ilmi, bu hasletlerle bezenmeyi temin eder. Tıp ilmi, nasıl bedeni hastalıklardan korur, hastayı tedâvî eder, yâni bedenin sıhhatiyle uğraşırsa; tasavvuf ilmi de, kalbin kötü huylardan sıyrılarak, iyi huylar kazanmasını sağlar; fertleri rûhen olgunlaştırır. Rûhen olgunlaşan fertlerden meydana gelen cemiyetler huzurlu ve problemsiz olur. Tasavvuf büyükleri asırlardan beri, insanlara Allahü teâlânın ve Resûlünün emirlerini ve yasaklarını öğreterek, onları mânevî yönden terbiye ettiler. Cemiyete; Allah ve Resûlullah sevgisi, güzel ahlâk, yardımlaşma, hareket ve canlılık verdiler. Her türlü sınıf ve imtiyâz farkını reddederek, sultanla çobanı, İslâm kardeşliği şuuru içinde erittiler. Bütün müminleri, Allahü

teâlânın ve sevgili Peygamberimizin emirlerine uyararak; bir tarağın dişleri gibi yanyana getirdiler. İnsanları, nefsânî istekleri istikâmetinde hareket etmekten men ettiler. Cemiyetler, hakîkî tasavvuf büyüklerinin sohbet ve nasîhatlerinden nasîblerini aldıklarında, en huzurlu zamanlarını yaşadı. İnsanlar kötülüklerden ve bunalımlardan uzak durup, insanlığı ve medenîliği öğrendiler. Bundan mahrum kaldıkları vakitlerde, huzursuzluklar baş gösterdi; öldürme, intihâr, geçimsizlik, boşanma, ahlâksızlık ve daha nice kötü hâller cemiyetleri içinden kemirdi.

İnsanların dünyâ ve âhirette huzûr ve saâdete kavuşmalarında ilk mürşitleri (yol göstericileri) ve rehberleri peygamberlerdir (aleyhimüsselâm). Bu îtibarla tasavvuf ilmi, peygamberlikle başlar. Her peygamber, ümmeti arasında Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tatbik ettiği gibi, sâhip oldukları yüksek vasıflarından ve hâllerinden ümmetlerinin seçkinlerini de faydalandırmışlar, feyzlerini onların kalplerine akıtmışlardır. Böylece îmânın kalplere iyice yerleşip sinmesine, zâhirlerinin, bedenlerininse, Allahü teâlânın emirlerine uymakla süslenmesine vesîle olmuşlardır.

Görülüyor ki, ne Yunandan, ne Hind'den, ne muharref olan Yahûdîlikten, ne Budizmden gelmediği âşikar olan tasavvufî hakîkatlerin, beşer aklına dayanan başka bir yabancı kaynaktan gelmediği de bir hakîkattir. Bu yöndeki kanâat ve yorumların çürüklüğüse gâyet açıktır. Tasavvufun bir parçası olan **Vahdet-i vücûd** mârifetleri, bilgileriyle filozofların, Budistlerin ve Yahûdîlerin akıl ve riyâzetle anladıkları (vahdet) birbirinden tamâmen ayrı şeylerdir. Yoksa Vahdet-i vücûd bu bozuk yollardan alınmış değildir. Bilâkis filozofların, ahlâka, tıbbâ ve hukûka dâir söyledikleri doğru bilgileri peygamberlerden çaldıklarını İslâm âlimleri bildirmişlerdir. Bu bilgileri insanlara ilk olarak, peygamberler aleyhimüsselâm öğretmişler, üstün ahlâk ve yaşayışları, sözleri ve halleriyle ümmetlerine mürşid ve rehber olmuşlardır.

“Rabbim beni edeblendirdi; edebimi de en güzel yaptı.” ve

“Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” buyuran Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) vazifelerinden birisi de, mürşid olarak insanları terbiye edip, kemâle erdirmektir. Eshâb-ı kirâmın (radiyallahü anhüm) kalpleri Resûlullah’ın sohbetindeki mübârek kalbinden saçılan nübüvvet (peygamberlik) nûrlarıyla tertemiz oldu. Peygamberlerden aleyhimüsselâm sonra insanların en üstünleri oldular. Bu üstünlüğe, Peygamber efendimizin mübârek sohbetlerinde bulunmakla kavuştular. Resûlullah’ın sohbetinde bulunmaktan daha şerefli ve daha kıymetli bir üstünlük olmadığı için, bu şerefe kavuşanlara **Sahâbe** denildi. Bunun içindir ki, hiç bir velî bir sahâbînin derecesine ulaşamaz. Veysel Karânî, Tâbiînin en üstünlerinden olduğu hâlde, Resûlullah efendimizin sohbetine kavuşamadığı için, Eshâb-ı kirâmdan en aşağı mertebede olanın derecesine erişemedi. Yüzbinlerce sahâbî ve onların ardından bu günlere kadar gelen milyarlarca mümin, Peygamber efendimizin sevgisiyle kurtuluşun yolunu bulup hidâyetin lezzetini tattı. Bir an için bu sevgi yok farz edilirse İslâm, îmân, aşk ve vecd adına hiçbir şeyin kalmadığı görülür.

Resûlullah’ın cemâline hasret duyulmadan, onun sevgisini kalbe doldurmadan, cemâl-i ilâhîye, Allah sevgisine ulaşamaz. Eshâb-ı kirâm; **“Beni kendinizden daha çok sevmedikçe, tam îmân etmiş olmazsınız.”** hadîs-i şerîfinin sırrına Resûlullah’ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sohbetinde kavuştular. Bu sevgiyle bütün işlerinde ve sözlerinde Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem’in emir ve tavsiyelerine sınıksız sarıldılar, onun izinden kıl ucu kadar ayrılmadılar. Hazret-i Ebû Bekr; “Biz harama düşmek korkusundan, yetmiş helâli terk ederdik.” buyurmuştur. Büyüklerden birisi de; “Kişi günâhlardan sakındığı kadar Rabbini tanır.” demiştir.

Eshab-ı kirâmın hepsi kendi kâbiliyeti ve derecesi kadar Resûlullah’tan feyz aldı. Peygamber efendimiz mârifetleri ve gizli bilgileri Eshâbına başka başka sunardı. Nitekim bir hadîs-i şerîfinde; **“Herkes anlayabileceği kadar söyleyiniz.”** buyurmuştur. Ebû Hüreyre’nin (radiyallahü anh);

“Resûlullah’tan iki kap doldurdum. Birisini sizlere açıkladım. İkincisini açıklamış olsam beni öldürürsünüz.” buyurduğu **Sahîh-i Buhârî**’de yazılıdır. Yine **Sahîh-i Buhârî**’de bildiriyor ki: Hazret-i Ömer vefât edince, oğlu Abdullah; “İlmin onda dokuzu öldü.” dedi. Yanında bulunan Eshab-ı kirâmın bu söze şaşkırdıklarını görünce; “Mârifetullah’ı, Allah’ı tanımak ilmini söyledim. Fıkıh bilgilerini söylemek istemedim.” dedi.

Peygamber efendimiz bir gün hazret-i Ebû Bekr ile ince bilgileri konuşuyordu. Hazret-i Ömer yanlarına gelince sözü değiştirdi. Hazret-i Ömer’in yanında daha başka konuştu. Çünkü daha önce hazret-i Ebû Bekr’in derecesine göre konuşuyordu. Hazret-i Ebû Bekr’in kavuştuğu dereceye hiçbir Sahâbî kavuşamadı.

Eshâb-ı kirâmın hepsi Resûlullah’tan (sallallahü aleyhi ve sellem) kavuştukları feyz ve mârifetleri kendilerinden sonrakilere, Tâbiînin büyüklerine ulaştırıp, onların kalplerini temizlediler. Hazret-i Ebû Bekr ile hazret-i Ali müstesnâ, diğer sahâbîlerden gelen feyz ve mârifetler, birkaç asırdan sonraya ulaşmadı. Bin dört yüz seneden beri hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ali’den alınan feyzler ve mârifetler, iki silsile hâlinde geldi.

Sevr Mağarasında, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemden gizli zikri öğrenen hazret-i Ebû Bekr vâsıtasıyla gelen feyz ve mârifetlere kavuşturan yola, **nübüvvet yolu** denildi.

Selmân-ı Fârisî “radıyallahü anh”, Resûlullah’tan sonra hazret-i Ebû Bekr’in sohbetinde ve hizmetinde bulunarak, onun, Peygamber efendimizden almış olduğu kemâlâttan bâzılarına kavuştu. Resûlullah’a kendi kalbiyle bağlanmış olduğu gibi, hazret-i Ebû Bekr ile de bağlanarak, daha çok feyzlere ve mârifetlere kavuştu.

Hazret-i Ebû Bekr vâsıtasıyla gelen feyz ve mârifetler, torunu ve Tâbiînin büyüklerinden olan Kâsım bin Muhammed’e; Selmân-ı Fârisî vâsıtasıyla ulaştı. Kâsım bin Muhammed, Medîne-i münevverenin yedi büyük fıkıh âliminden biriydi. Selmân-ı Fârisî’nin sohbetlerinde kemâle geldi. Verâ ve

takvâda eşsizdi. İmâm-ı Câfer-i Sâdık on iki imâmdan olan babası Muhammed Bâkır'dan, hazret-i Ali yoluyla gelen feyzi aldığı gibi Kâsım bin Muhammed'den de feyz aldı.

Resûlullah'tan sesli zikri öğrenen hazret-i Ali vâsıtasiyle gelen feyz ve mârifetlere kavuşturan diğer yola, **vilâyet yolu** denildi. Bütün evliyâ bu yoldan kemâle gelmiştir. Vilâyet yolu hazret-i Ali'den iki şekilde geldi. Birisi, hazret-i Ali'nin sohbetinde bulunan Tâbiîn'den Hasan-ı Basrî vâsıtasiyle geldi. Onun vâsıtasiyle feyz alan İbrâhim bin Edhem'e (v.161/M.777) nispetle Edhemiyye, ondan gelen silsileden Mu'înüddîn-i Çeştî'ye (v.634/m.1236) nispetle Çeştiyye yolu meydana geldi. Diğer silsile, hazret-i Ali'den sonra hazret-i Hasan ve Hüseyin ve Tâbiîn devrinde on iki imâmdan olan hazret-i Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn, onun oğlu Muhammed Bâkır ve Câfer-i Sâdık ile devâm etmiştir.

Hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ali'den gelen silsileler, Câfer-i Sâdık'ta birleşti. Fakat bu iki feyz ve mârifet yolu, İmâm-ı Câfer-i Sâdık'ta birbirine karışmış değildi.

Tâbiînin büyüklerinden olan İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, iki sene İmâm-ı Câfer-i Sâdık'ın sohbetinde bulunup kemâle geldi. Mürşid-i kâmil oldu. "O iki sene olmasaydı, Nûman helâk olurdu." buyurdu. İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed ve diğer mezheb imâmları da mânâ ilminde pek derindiler. Fakat meşgul oldukları fıkıh ilmiyle meşhur oldular. Diğer taraftan Hasan-ı Basrî, İbrâhim bin Edhem, Mâlik bin Dînâr (rahmetullahi aleyhim) gibi büyükler de, fıkıh ilminde derin olmakla beraber, ince bilgiler ve mârifetlerde yâni mânâ ilminde meşhur oldular.

Tâbiîn ve onların sohbetlerinde yetişen Tebe-i tâbiînden sonra insanlar arasında dînin emirlerine uymakta gevşeklik meydana geldi, dünyâyâ düşkünlük arttı. Bu sırada Allahü teâlânın ve Resûlullah'ın emirlerine sımsıkı sarılmakla beraber, zikrullahı devâmı, Müslümanları irşâd etmekteki üstün himmet ve gayretleriyle meşhur ve bu bakımlardan başkalarından ayrılan büyüklere **Ubbâd** (âbidler) ve **Zühâd**

(zâhidler) denildi.

Bid'atler çoğalıp zamanla nefsin arzû ve isteklerine kapılıp, bid'at ve dalâlet fırkaları ortaya çıktı (Bkz. Kelâm İlmi). Her fırka kendi önderlerine zâhid ve âbid dedi. Bunun üzerine Ehl-i sünnet ve cemâatten olup, kalplerini gafletten koruyan, nefslerini Allahü teâlâya itâate kavuşturanları, bunlardan ayırmak için onların bu hâllerine tasavvuf, kendilerine **mutasavvıf, sûfî** denildi. Bugün de sûfî kelimesi, "sofu" şeklinde dîne çok bağlı kimseler için kullanılmaktadır.

İlk defâ kendisine sûfî denilen Ebû Hâşim Sûfî'dir (Bkz. Tekke). "Dağları iğneyle oyarak toz etmek, kalplerden kibri çıkarmaktan kolaydır." sözü onundur. "Faydasız ilimden Allah'a sığınırım." sözünü çok söylerdi. Süfyân-ı Sevrî'nin hocasıydı. Süfyân-ı Sevrî; "Ebû Hâşim Sûfî olmasaydı, Rabbânî hakîkatleri bilemezdim. Onu görmeden önce tasavvufun ne olduğunu bilmiyordum." demiştir.

Ebû Hâşim-i Sûfî'nin yaşadığı sırada bu isim henüz meşhur olmamıştı. Yaygın bir sûrette Hicrî ikinci (Milâdî sekizinci) asrın sonlarından îtibâren işitilmeye başlanmıştır.

Tasavvuf ve sûfî isimleri gibi tasavvufî hallere âit fenâ, bekâ, cezbe, sülûk, seyr-i ilallâh gibi isimler de tasavvuf büyükleri tarafından sonradan konmuştur. Meselâ; fenâ ve bekâ kelimelerini ilk söyleyen Ebû Saîd el-Harrâz'dır (rahmetullahi aleyh) (v.277/m.890).

Fakat tasavvuf bilgilerinin hepsi Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemden gelmiştir. Bu isimler Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" zamânında işitilmediyse de, mânâ ve mâhiyetleri âyet-i kerîmelerde, Peygamber efendimizin, Sahâbe-i kirâmın, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiînin yaşayışlarında mevcuttu. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde A'râf sûresinin 54. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbinizi, yalvararak, gizli ve sessiz çağırınız."** ve aynı sûrenin 204. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbini, içinden zikret!"**; Tövbe sûresinin 20. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hep sâdıklarla beraber bulunun."** ve En'âm sûresinin 52. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbini istiyenlerle"**

berâber olmaya çalış.” buyrulmaktadır. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem de; **“Allahü teâlânın sevdiklerini hatırlamak, rahmet etmesine sebep olur.”** ve **“Biraz tefekkür, bin sene ibâdetten daha hayırlıdır.”** buyurmuştur. Tefekkür, bâtıl ve boş düşünceleri bırakıp, kâinâta bakıp hakkı düşünmektir. Resûlullah efendimizin peygamberliği bildirilmeden önce kalple zikrettiği ve murâkabede bulunduğunu kaynaklar haber vermektedir.

Eshâb-ı kirâm, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiînin büyükleri de Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yolunda gittiler.

Hicrî ikinci asrın sonuna kadar tasavvufî hâllere ve ince bilgilere ve mârifetlere hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ali'den gelen silsiledeki büyükler vâsıtasıyla kavuşuldu.

Hazret-i Ebû Bekr'den gelen silsile, İmâm-ı Câfer-i Sâdık'tan sonra, hicrî ikinci asrın sonu, üçüncü asrın başında Bâyezîd-i Bistâmî rahmetullahi aleyhle devâm etti. Bâyezîd-i Bistâmî, Câfer-i Sâdık'ın vefâtından kırk yıl sonra doğdu. Oniki imâmdan Ali Rızâ'nın sohbetinde bulundu. Bu sohbetin bereketiyle İmâm-ı Câfer-i Sâdık'ın rûhâniyetinden istifâde etti. Ondaki feyz almakla meşhur oldu. Vefât etmiş olan bir büyüğün rûhâniyetinden feyz aldığı için üveysî oldu. Hicrî 231 veya 261'de vefât etti. Talebeleri hocalarının yoluna, ismi Tayfur olduğu için, **Tayfûriyye** dediler. Silsile içerisinde zaman zaman talebeler hocalarının yollarına böyle isimler vermişlerdir.

Bâyezîd-i Bistâmî'den sonra silsile, Ebü'l-Hasan Harkânî, Ebû Ali Farmedî ve Yûsuf-ı Hemedânî ile gelmiş, Yûsuf-ı Hemedânî'nin üçüncü halîfesi Ahmed Yesevî ile Yeseviyye hâsıl olmuştur (H.6. asır). Hicrî 7. asırda Ahmed Yesevî'nin talebelerinden Şeyh Lokmânî Horasânî'nin halîfesi Hacı Bektâş-ı Velî'den (v.680/m.1281) **Bektâşiyye** yolu ortaya çıktı. Hacı Bektâş-ı Velî Nişâbûr'da doğdu. Anadolu'da Kırşehir'de vefât etti. Ondaki feyz alanlara **Bektâşî** denildi. Bu temiz Bektâşîler zamanla azalıp, hurûfî denilen bozuk kimseler bu kıymetli ismi kendilerine mâl ettiler.

Hicrî sekizinci asırda hazret-i Ebû Bekr'den gelen silsilenin on beşinci sırasında Behâeddîn-i Buhârî rahmetullahi aleyh bulunuyordu. (v.791/m.1388). Ondan **Nakşibendiyye** doğdu. Behâeddîn-i Buhârî'den iki halka sonra Ubeydullah-ı Ahrâr (v.895/m.1489) ile 9. asırda **Ahrâriyye** yolu meydana geldi. Bu yolun büyükleriyle devâm eden silsile 10. ve 11. asırlarda İmâm-ı Rabbânî hazretlerine ulaştı. Ondan **Müceddidiyye** yolu hâsıl oldu. On ikinci asırda gelenlerle 13. asra geçen silsile Abdullah-ı Dehlevî'nin talebesi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile **Hâlidîyye** yolunu ortaya çıkardı.

Hazret-i Ali'ye âit silsileye gelince; İmâm-ı Câfer-i Sâdık'tan sonra on iki imâmdan olan büyüklerle devâm etmiş, bunların sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan (v.203/m.818) Ma'rûf-i Kerhî, ondan Sırrî-i Sekâtî (v. 200/m.815), ondan da Cüneyd-i Bağdâdî (v.298/m.911) almış olup, halîfelerinin silsilelerinde bulunan mürşitlerin adı verilerek kollara ayrıldı.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebelerinden Ebû Bekr-i Şiblî (v.334/m.945) yolundan Abdülkâdir-i Geylânî'ye (v.561/m.1165) nispetle **Kâdirî**, Ebü'l-Hasan Şâzilî'ye (v.654/m.1256) nispetle **Şâzilî**, Ahmed Rıfâî'ye (v.578/m.1183) nispetle **Rıfâî** yolu meydana geldi.

Ebû Ali Rodbârî (v.312/m.933) yolundan Ahmed Gazâlî (v.520/m.1126) ve Ziyâuddîn Ebû Necîb Sühreverdi (v.563/m.1168) vâsıtasiyle Necmeddîn-i Kübrâ'ya (v.618/m.1247) nispetle **Kübreviyye** meydana geldi. Ebû Necîb Sühreverdi, Şihâbüddîn Ömer Sühreverdi'nin (v.632/m.1234) mürşidi ve amcasıydı. (563/m.1167'de Bağdat'ta vefât etti.) Şihâbüddîn-i Sühreverdi'den, **Sühreverdiyye** yolu meydana geldi. Ebû Necîb Sühreverdi'den iki kol ayrıldı:

Birincisi Rükneddîn Muhammed Sencârî'ye geldi. Bundan Şems-i Tebrîzî (v.645/m.1247) ile Rükneddîn İbrâhim Zâhid feyz almışlardır. Şems-i Tebrîzî yoluyla feyz alan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den (v.672/m.1273) sonra Sultan Veled'den **Mevleviyye** meydana geldi. Rükneddîn İbrâhim Zâhid'den iki kol

ortaya çıktı. Safiyyeddîn Erdebîlî yoluyla feyz alan Hacı Bayram-ı Velî'den (v.833/m.1429) nispetle **Bayrâmiyye** meydana geldi. Hacı Bayram-ı Velî'nin bir halîfesi de Ömer Sekînî, onun da halîfesi Hızır Dede Üftâde Efendiye hilâfet verdi. Bunun da halîfesi Azîz Mahmûd Hüdâyî'dir (v.1038/m.1628). Bunlardan meydana gelen kol da **Celvetiyye**'dir. İkincisinden Muhammed bin Nûr Halvetî yoluyla **Halvetiyye** ve **Zeyniyye** meydana geldi. Halvetîlerden olan Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin (v.868/m.1464) bir halîfesinden **Gülşeniyye** meydana geldi. Şirvânî'nin diğer bir halîfesi Pîr Muhammed Erzincânî 876/m.1471'de vefât etmiştir. Bundan ayrılan bir koldan **Mısriyye**, **Sinâniyye** ve **Cerrâhî** yolları hâsıl oldu. Cerrâhî pîri olan Nûreddîn Cerrâhî, Karagümrük'de Kethüdâ Câmii yanındaki tekke yanında on sekiz sene vazife yaptı. Pîr Muhammed'in diğer halîfesi Çelebi Halîfe Muhammed Efendinin bir halîfesinden **Şa'bâniyye** hâsıl oldu. İkinci halîfesi Sünbül Sinân Yûsuf Efendidir. Halvetiyye yolunun **Sinâniyye** kolunun kurucusu, hocası Ümm-i Sinân olup (v.958/m.1551), Eyüp'teki halîfesi Nâsûh Dede'nin Düğmeciler'deki tekkesine defnedilmiştir. Yerine Kazzaz Muhammed Harîrî geçmiştir. Eyüp'teki Ümm-i Sinân tekkesinin son şeyhi Yahyâ Gâlib olup, dedelerinin yolundan ayrılmıştır.

Bunlar, tasavvuf yollarının meşhûrları olup, bunlardan başkaları da vardır:

Halvetiyye'nin bir kolu da **Tîcâniyye** olup mürşidi Ahmed Tîcânî Cezâyir'de doğdu 1230/m.1815'te Fas'ta vefât etti.

Tasavvuf yollarının hepsi Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellemden" geldiği hâlde kollara ayrılmaları, insanların istidâd ve kâbiliyetlerinin ve buldukları şartların başka olmasındandır. Bu, aynı ilâcî, hastanın ve hastalığın durumuna göre çeşitli kimselere değişik usûllerle tatbik etmek gibidir. Hastalığın ilâcî bellidir fakat hastalara göre hastalığın seyri ve tedâvisi değişmektedir. İşte Tasavvuf bilgileri de tasavvuf büyükleri tarafından herkesin hâline uygun olarak, farklı şekillerde sunulmuştur. Bunlardan farklı terbiye yolları (tarîkatlar) meydana gelmiştir. Tasavvuf bilgilerini

sunan ve bu yolda rehber olan büyüklere **mürşid-i kâmil**; talebelerine de **mürîd** adı verildi. Aynı mürşidin talebeleri birbirlerini tanımak için buldukları yola mürşitlerinin ismini verdiler. Hocalarının ayrı olması, yetişme metodlarının farklı olması kusur değildir. Çünkü, tasavvuf yollarının herbirine Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem'in mübârek kalbinden saçılan feyzler ve mârifetler gelmiştir.

Bütün tasavvuf yollarında dînin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uymak esastır. Tasavvuf büyükleri **fıkıh** ilmiyle **tasavvufun** birbirinden ayrılmaz bir bütün olduklarını sözleri ve yaşayışlarıyla ifâde etmişlerdir. Nitekim İmâm-ı Mâlik rahmetullahi aleyh; "Fıkıh (emirleri ve yasakları) öğrenmeyip, tasavvufla uğraşan dinden çıkar, tasavvuftan haberi olmayan bid'at sâhibi yâni sapık olur. Her ikisini edinen hakîkate varır." buyurmuştur. Bunun içindir ki, **şeriat** ile **tasavvuf** birbirinden başka değildir. Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleri böyle bir ayırım yapmamışlardır. Bu ayırımı Ehl-i sünnet çizgisinden ayrılanlar yapmışlardır.

Ebû Mansûr Hallâc'ın **Enel Hak** ile Bâyezîd-i Bistâmî'nin **Sübhânî** ve bunlara benzer uygun değil gibi görünen sözleri tasavvuf büyükleri tarafından dîne uygun olarak îzâh edilmiştir. Böyle sözler, sâlikin (tasavvuf yolcusunun) tasavvuf yolunda ilerlerken, Allahü teâlâyı çok zikretmek (anmak), riyâzet yapmak (nefsin istemediklerini yapmak) netîcesinde kalbini muhabbet (Allah sevgisinin) kaplamasıyla kendini ve mâsivâyı (Allahü teâlâdan başka her şeyi) unutup, Allahü teâlânın varlığından başka hiçbir şeyin varlığını görmemesi netîcesinde söylenmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebû Mansûr-ı Hallâc (rahmetullahi aleyhimâ), buldukları hâl içerisinde Allahü teâlâdan başka hiçbir şey göremeyince, "Allah'tan başka bir şey yok." demek istemişlerdir. "Enel-Hak; ben yokum Allahü teâlâ vardır." demektir. Kendini göremeyince, var olduğunu bilememiştir. Yoksa kendini görüp, "Hak teâlâyım." dememiştir.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin **Sübhânî** sözüne gelince, yalnız zâhirî bilgileri olup, tasavvuftan haberi olmayanlar, bu sözü;

“Mahlûklardaki kusur bende yoktur. Benim şânım çok büyüktür.” demek sanmışlardır. Hâlbuki bu söz, Allahü teâlâyı tenzihtir. Yoksa, Bâyezîd-i Bistâmî bu sözüyle kendisini tenzih etmemektedir. Muhyiddîn-i Arabî rahmetullahi aleyh; “Bâyezîd-i Bistâmî”nin **Sübhânî** sözü, Allahü teâlânın büyüklüğünü, hiç kusurlu olmadığını en iyi şekilde bildirmektedir.” buyurdu. İmâm-ı Rabbânî de; “Esrârı (gizli mânâları) ortaya dökmek olan böyle sözler herkesin anladığı mânâ ile söylenmiş değildir.” buyurmaktadır.

Müslümanlar asırlarca hakîkî tasavvuf büyüklerinin sohbetlerindeki ve meclislerindeki mânevî havayı teneffüs edegelmişlerdir. Fakat zamanla böyle büyüklerin azalıp ehliyetsiz kimselerin ortaya çıktığı, uygun olmayan tavır ve hareketlerinin tasavvuf sanıldığı, bu sebeple tasavvufun yanlış anlaşıldığı da olmuştur. Böyle kimselerin uygunsuz hareketlerini hakîkî tasavvuf ehli de tasvip etmemiş ve insanları onlardan sakındırmışlardır.

Görülüyor ki, tasavvuf, Resûlullah’ın (sallallahü aleyhi ve sellem) izinde yürümektir. Yâni, her işte ve sözde Peygamber efendimize uymaktır. Bu sebeple tasavvufta sünnet-i seniyyeye uymayan yollar müteber değildir.

Tasavvuf büyükleri, tasavvufun maksatlarını ve meselelerinin çoğunu sohbetlerinde îzâh etmekle berâber, imkân dâhilinde pekçok eser de yazmışlardır. Tasavvuf büyüklerinin bu kitaplarında hiçbir felsefî fikir yoktur. Kendi akıllarını esas alarak bir şey söylememişlerdir. Sâdece Peygamber efendimizden gelen ince bilgileri ve mârifetleri insanlara anlayabilecekleri ifâdelerle anlatmışlardır. Bunlar felsefe yapmak değildir. İslâm âlimleri olan tasavvuf büyüklerinin felsefesi diye bir şey olmadığı gibi, onlar filozof da değildir. Zâten bu büyükler, felsefecilere bozuk sözlerinden dolayı reddiyeler yazmışlardır (Bkz. Kelâm İlmi). Tasavvuf büyüklerinin yazdıkları eserlerden bâzıları şunlardır:

1. **Kitâb-üz-Zühd**: Abdullah bin Mübârek (v.181/m.797).
2. **Er-Riâye li Hukûkillâh**: Ebû Abdullah Hâris bin Esed el-

Muhâsibî (v.243/M.857).

3. **Et-Tearrûf:** Muhammed bin İshak Buhârî Gûlâbâdî (v.380/m.990).
4. **Kût'ul-Kulûb;** Ebû Tâlib-i Mekkî (v.386/m.996)
5. **Tabakât-üs-Sûfiyye:** Ebû Abdurrahmân Muhammed bin Hüseyin es-Sülemî (v.421/m.1021).
6. **Hilyet-ül-Evliyâ:** Ebû Nuaym İsfehânî (v.430/m.1039).
7. **Risâle-i Kuşeyriyye:** Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî (v.465/m.1072).
8. **Keşf-ül-Mahcûb:** Ali bin Osmân el-Hucvîrî (v.465/m.1072).
9. **Tabakât-us-Sûfiyye:** Abdullah-ı Ensârî (v.481/m.1087).
10. **İhyâu Ulûmiddîn;** İmâm-ı Gazâlî (v.505/m.1111).
11. **Miftâhünnecât, Ünüs-üt-Tâibîn:** Ahmed Nâmık-ı Câmî (v.536/m.1142).
12. **Usûl-i Aşere;** Necmeddîn-i Kübrâ (v.618/m.1221).
13. **Avârif-ül-Meârif:** Şihâbüddîn Sühreverdi (v.632/m.1234).
14. **Mesnevî:** Celâleddîn-i Rûmî (v.672/m.1273).
15. **Mektûbât:** İmâm-ı Rabbânî AhmedFârûk-i Serhendî (v.1034/m.1624).
16. **Minhâc-ül-Fukarâ:** Ankaravî İsmâil Rusûhî (v.1041/m.1631).
17. **Er-Riyâd-ut-Tasavvufiyye:** Seyyid Abdülhakîm Arvâsî (v.1363/m.1943).